

УДК 378.14.015.62 + 371.124-055.2 (372.893 + 372.834)

ЛІЛІЯ РЯБОВОЛ, доктор педагогічних наук, доцент
Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка
Адреса: вул. Шевченка, 1, м. Кропивницький, 25000, Україна
E-mail: lryabovol8@gmail.com

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ІСТОРІЇ ТА ПРАВОЗНАВСТВА: АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНИХ І ЗАРУБІЖНИХ ПІДХОДІВ

АНОТАЦІЯ

Успішне здійснення вчителем професійної діяльності вимагає відповідної компетентності. Компетентність учителя історії та правознавства як інтегроване утворення не була предметом окремого наукового дослідження. Мета статті – провести аналіз нормативних документів і наукової літератури та узагальнити й систематизувати підходи до розуміння сутності і структури професійної компетентності вчителя. Вона розглядається як сукупність певних компетентностей; складник компетентності вчителя; одна з двох його основних компетентностей. Ці підходи не сприяють формуванню уявлення про компетентність учителя як про цілісне інтегроване утворення; компетентності, які виокремлюються поряд із професійною компетентністю педагога, мають розглядатися як її органічні складники. Структуру компетентності вчителя, виходячи з позицій функціонального підходу, описують як сукупність складників: знань із психології і педагогіки, умінь, навичок, емоцій, внутрішньої мотивації, ставлень, моральних та етичних цінностей, досвіду; гностичних, конструктивних, організаційних, комунікативних, аналітичних, творчих, прогностичних, проєктивних, інформаційних, педагогічних умінь тощо. Компетентність учителя позначають різними термінами. Найбільш повно її сутність відображає термін «професійно-педагогічна компетентність», який дозволяє описати компетентність учителя як цілісне особистісне утворення, що належить конкретному педагогу-професіоналу, комплексно характеризує його та є засобом досягнення педагогічних цілей і вирішення педагогічних завдань, критерієм становлення педагога-професіонала. Незважаючи на певні відмінності в розумінні сутності та баченні структури компетентності вчителя, практично всі дослідники цієї проблематики суголосні в тому, що чинниками розвитку високого рівня компетентності вчителя є якісна педагогічна освіта, професійна підготовка та професійне самовдосконалення упродовж життя. Перспективою для дослідження є конкретизація обсягу і змісту знань, умінь, навичок, цінностей учителя історії та правознавства як складників його компетентності, а також експериментальне підтвердження відповідних теоретичних положень.

Ключові слова: вчитель історії та правознавства, компетентність, професійна компетентність, професійно-педагогічна компетентність.

ВСТУП

Суттєвим показником інтеграції вітчизняної системи освіти у світовий та європейський освітній простір є імплементація компетентнісного підходу. Виходячи

з його положень, навчальний процес цілеспрямований не на засвоєння здобувачами освіти знань, умінь і навичок, а на розвиток у них компетентностей як результатів навчання, досягнутих відповідно до стандартів загальної та/або вищої освіти. Згідно із Законом України «Про вищу освіту» [11] (далі – Закон), компетентність – показник якості вищої освіти; динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти (ч. 13, 23 ст. 1). У проекті Закону «Про освіту» [13] компетентність – динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність (ч. 12 ст. 1). Незважаючи на певні відмінності у наведених вище визначеннях, для нашого дослідження важливим є те, що компетентність розглядається як здатність провадити *професійну* діяльність. Логічно припустити, що для цього особі потрібна саме *професійна компетентність*.

Чинне законодавство не містить визначення цього терміну, навіть не оперує ним. У законодавчий обіг його запропоновано ввести у проектах Законів «Про освіту» [13] та «Про професійну освіту» [14]. Згідно з першим, розвиток особистості, її громадянських, загальнокультурних, *професійних* компетентностей є метою освітньої діяльності (ч. 14, 23 ст. 1). У другому Законі, цей термін використано у визначеннях понять «кваліфікація професійної освіти», «професійна освіта», «професійне навчання». Відповідно професійна компетентність розглядається як мета професійної освіти і результат професійного навчання. Зазначимо, що, крім терміну «*професійна компетентність*», у цьому законопроекті використовується і термінологічний зворот «*компетентності у сфері професійної діяльності*», однак відповідних визначень у ньому не сформульовано.

Учитель – це представник певної *професії*, узагальнена назва виду трудової діяльності, назва роботи, що здійснюється спеціалістом, професіоналом у сфері організації навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах. Згідно з ч. 1 ст. 24 Закону «Про загальну середню освіту», педагогічним працівником повинна бути особа з високими моральними якостями, яка має відповідну *педагогічну освіту*, належний рівень *професійної підготовки*, здійснює *педагогічну діяльність* [12]. Учитель історії та правознавства – професіонал, який у результаті навчання на другому (бакалаврському) і третьому (магістерському) рівнях вищої освіти за напрямом підготовки «Середня освіта; спеціальність «Історія»», спеціалізація «Правознавство» здобув педагогічну освіту і професійну підготовку, необхідну для організації навчання відповідних предметів. Такі спеціальність і спеціалізація в підготовці одного вчителя поєднані тому, що історія та юриспруденція – споріднені суспільствознавчі науки, а отже, історія і правознавство як навчальні предмети в Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти [4] об'єднані в освітню галузь «Суспільствознавство». Успішне здійснення вчителем професійної педагогічної діяльності вимагає відповідної професійно-педагогічної компетентності.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета статті – узагальнити й систематизувати вітчизняні та зарубіжні підходи до розуміння сутності і структури компетентності вчителя, зокрема вчителя історії та правознавства.

ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проблематика компетентностей вчителів ґрунтовно розроблена вітчизняними фахівцями. Різні її аспекти у своїх працях розкрили І. Бех, А. Богущ, О. Дубасенюк, І. Зязюн, Л. Карпова, В. Кремінь, Н. Мельник, Л. Пуховська, І. Рогальська та ін. Питання структури і способів підвищення рівня професійної компетентності вчителів не залишили поза увагою й зарубіжні науковці, з-поміж яких: С. М. Абдо (S. M. Abdo), Т. Вос (Th. Voss), У. Клушман (U. Klusmann), А. К. Кульшреста (A. K. Kulshrestha), М. Кунтер (M. Kunter), К. Пандей (K. Pandey), М. Планк (M. Planck), Д. Ріхтер (D. Richter), М. Хай Рахман (M. Hi. Rahman), А. Хахфельд (A. Nachfeld), Б. Юрген (B. Jürgen) та ін. Науковий інтерес викликає й безпосередньо професійна підготовка вчителів суспільствознавчих предметів. Різні її напрями вивчали І. Авер'янова, Б. Андрусишин, К. Д. Антоніо (Cantù D. Antonio), Н. Бакланова, Т. Бакка, К. Баханов, Р. Байн (R. Bain), С. Вайнбург (S. Wineburg), А. Гуз, М. Дейзі (M. Daisy), Т. Ендрюс (T. Andrews), С. Екельман (S. Eckelmann), Р. Євтушенко, І. Єрмакова, С. Йоргенсен (S. C. Jorgensen), Г. Кашкар'єв, Н. Квам-Вікхем (N. Quam-Wickham), І. Коляда, Р. Костенко, Т. Ладиченко, О. Михайличенко, О. Морозова, Б. Найдено, А. Нікора, О. Певцова, О. Пометун, К. Робінсон (K. Robison), О. Салата, В. Снагощенко, А. Старєва, Ю. Стецик, О. Турянська, О. Чірка, Л. Шопков (L. Shorkow) та ін. Однак результати аналізу цих та інших, доступних нам джерел свідчать, що компетентність учителя історії та правознавства як інтегроване утворення, яке позначає особистість педагога-професіонала, не була предметом окремого наукового дослідження. Цим і зумовлена тема і мета нашої статті.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Згідно з Педагогічною Конституцією Європи [9], новий учитель для об'єднаної Європи – це людина високого рівня освіти, загальнокультурної підготовки, високих духовних і моральних якостей, здатна навчати і виховувати дітей, молодь та студентів відповідно до вимог ХХІ ст. Головним завданням підготовки європейського вчителя є формування здатності до практичної навчально-виховної діяльності як динамічного поєднання етичних цінностей і когнітивних, метакогнітивних, міжособистісних і практичних умінь та навичок, знань та розуміння. Основними компетентностями вчителя, згідно з цим документом, є: комунікативна (зокрема, вільне володіння кількома європейськими мовами); самоідентичності; справедливості; лідерська; дослідницько-аналітична; навчатися протягом життя; розуміти переживання учня/студента і співпереживати в процесі спілкування (емпатія). Найважливіша компетентність учителя – це здатність забезпечити навчальне середовище, яке сприяє благополуччю кожної дитини і формує її духовний світ (ст.ст. 1.1, 2.2, 6.1–6.3).

Компетентність учителя як систему відносно вузьких видів компетентності (спеціально-педагогічної, методичної, соціально-психологічної, особистісної) описує і Г. Кашкар'єв [7, с. 75].

А. Старєва використала термін «предметно-методична компетентність» і розглянула її як складник професійної здатності здійснювати методичну діяльність, пов'язану з викладанням предметів освітньої галузі «Суспільствознавство». Професійну здатність наразі вона визначила як результат системної, багаторівневої, поетапної підготовки, що виражається в ціннісному ставленні до суспільно-політичних дисциплін, наявності фахових і методичних знань, володінні специфічними для цих дисциплін методичними вміннями та навичками, педагогічному досвіді навчання суспільствознавства, що означає виконання вчителем професійних дій якісно, згідно з державними стандартами освіти і нормативними документами. Предметно-методична компетентність

учителя, вважає А. Старєва, виявляється в його здатності осмислювати нові концепції предмета, нові педагогічні технології, вибирати програму і підручники, оцінювати їх з урахуванням специфіки методики предмета, власних можливостей, типу навчального закладу й особливостей учнів. При цьому поведінка вчителя ґрунтується на його професійній самосвідомості, яка визначається рівнем методичного мислення, що потребує постійного розвитку як у процесі самопідготовки, так і під час обговорення на методичних об'єднаннях, курсах підвищення кваліфікації [15, с. 163–164].

Е. Вяземський, А. Іоффе, В. Нечаєва, Ю. Никифоров та інші реалізують підхід, згідно з яким *професійна компетентність – складник компетентності вчителя* поряд з його комунікативною, інформаційною, правовою, когнітивно-методологічною, соціально-політичною компетентностями. Безпосередньо професійну компетентність учителя історії вони тлумачать як необхідну для його професійної діяльності систему знань, умінь, навичок, оптимальних поєднань методів роботи зі школярами. Вона дозволяє ефективно вирішувати професійно-педагогічні та соціальні проблеми й завдання, пов'язані з навчанням історії, згідно з вимогами, і означає, що вчитель володіє освітніми технологіями, методичними прийомами, педагогічними засобами, які дозволяють здійснювати навчання на інноваційній основі; використовує методичні ідеї, нову літературу й інші джерела інформації з методики навчання для побудови занять; володіє спеціальними знаннями щодо мотивів та здібностей учнів; уміє критично оцінювати власну особистість і діяльність, керувати особистою поведінкою, визначати мету та результати власної діяльності, планувати її, мобілізуватися, здійснювати ціннісно-оцінювальну рефлексію щодо реалізації мети навчання [10, с. 50].

У документі «Supporting teacher competence development for better learning outcomes», текст якого, за сприяння Європейської комісії, був укладений за результатами роботи Тематичної робочої групи «Професійний розвиток вчителів», яка складалася з експертів-представників із 26 європейських країн та організацій зацікавлених сторін, запропоновано розрізняти *професійну компетентність та компетентність учителя*. Професійна, згідно з документом, зосереджена на ролі вчителя в класі, безпосередньо пов'язана з його професійними знаннями та навичками і здатністю мобілізувати їх для виконання конкретних дій у професійній діяльності. Компетентність учителя передбачає ширший, системний погляд на його професіоналізм на різних рівнях: людини, школи, місцевої спільноти, професійної мережі. Водночас вказується, що ці компетентності тісно переплітаються як у теорії, так і на практиці, оскільки кожна з них стосується професійного життя та досвіду педагогів, охоплюючи ставлення до постійного професійного розвитку, інновацій та співпраці [23, с. 10].

М. Хай Рахман також виокремлює дві компетентності – *професійну та педагогічну*, якими повинен володіти кожен вчитель для досягнення ним успіху в професійній діяльності. Перша пов'язується з володінням системою знань у певній предметній галузі, поняттями й методами відповідної науки, а також умінь організувати засвоєння змісту відповідного шкільного предмету, конкретного навчального матеріалу. Друга – з управлінням процесом навчання, що включає планування та провадження навчальної діяльності (складання планів занять, проведення уроків, пояснення навчального матеріалу й забезпечення його закріплення, використання різних методів навчання та контролю, визначення й оцінювання результатів навчання тощо). Науковець акцентує, що як професійну, так і педагогічну компетентності необхідно розвивати, удосконалювати професійно-педагогічні знання і навички, бути

творчим та ініціативним. Особливу роль при цьому відіграє мотивація вчителів до професійного розвитку і самовдосконалення [22, с. 75, 77].

Для розуміння сутності професійної компетентності важливим є те, що її зміст не ототожнюється з певними предметними знаннями, а охоплює й додаткові передумови розвитку фахівця (здібності, схильність, життєвий досвід), особистий творчий і ціннісно-моральний потенціал, якість набутої освіти. Як зазначає В. Бочаров, структуру професійної компетентності утворюють не лише знання, вміння й навички, але й моральні та інші якості особистості, її теоретична (аналітичні, прогностичні, проєктивні, рефлексивні уміння) і практична (організаційні, комунікативні вміння) готовність до здійснення професійної діяльності. Саме тому професійну компетентність розглядають як одну з характеристик фахівця поряд із його професійністю, майстерністю, кваліфікацією [3, с. 80].

Специфіка компетентності вчителя зумовлюється сферою її застосування – педагогічною діяльністю. Компетентність потрібна вчителю настільки, наскільки вона сприяє реалізації ним функціональних обов'язків, допомагає діяти професійно, виконувати завдання у відповідь на індивідуальні та/або соціальні вимоги.

Саме з позицій функціонального підходу С. Іванова визначила професійну компетентність педагога як здатність відповідати суспільним вимогам професії, згідно із стандартом, визначеним державою, провадити ефективну професійну діяльність, демонструвати належні особисті якості, мобілізуючи для цього знання, вміння, навички, емоції, ґрунтуючись на внутрішній мотивації, ставленнях, моральних та етичних цінностях і досвіді, усвідомлюючи обмеження у своїх знаннях і вміннях та акумулюючи інші ресурси для їхньої компенсації. Суттєві риси цієї компетентності: зв'язок зовнішнього прояву і внутрішньої індивідуальної структури; конгломерат знань, когнітивних умінь, навичок, мотивації, моральних, етичних цінностей, ставлень, емоцій, інших соціально-психологічних компонентів, що мобілізуються для ефективної дії; розвиток та удосконалення упродовж життя під впливом різних соціальних інституцій [5, с. 107].

Проаналізувавши кращі системи шкільної освіти М. Барбер і М. Муршед встановили, що вчитель-професіонал вирізняється певними знаннями, вміннями й навичками, здібностями і прагненням підвищувати рівень кожної дитини, бажанням допомогти молодому поколінню адаптуватися в сучасному світі. Він має усвідомлювати і виправляти помилки у своїй професійній діяльності, володіти передовими методиками, бути вмотивованим до самовдосконалення. Науковці також наголосили, що важливим є те, щоб особа, яка прагне бути вчителем, мала певний реєстр характеристик, які можуть бути виявлені ще до початку відповідної професійної підготовки, зокрема високий загальний рівень мовної і математичної грамотності, добре розвинуті комунікативні вміння й навички міжособистісної взаємодії, готовність навчатися та наявність мотивації навчати [2, с. 19, 25, 34, 36].

Поділяючи думку більшості дослідників цього питання, професійну компетентність учителя правознавства Т. Нагорна розуміє як здатність ефективно здійснювати професійну діяльність, володіти необхідним обсягом знань із психології та педагогіки, умінь і навичок, що визначають сформованість його педагогічної діяльності, педагогічного спілкування (зокрема й вроджені здібності до співпраці з іншими людьми в поєднанні з належними моральними якостями) [8, с. 120]. Г. Кашкар'єв розкрив структуру професійної компетентності вчителя через взаємозв'язки

гностичних, конструктивних, організаційних, комунікативних, аналітичних, прогностичних, творчих, проєктивних, інформаційних і педагогічних умінь [6].

Компетентність педагога означає наявність і розвиток у нього таких професійних якостей, як оперативність, пунктуальність, систематичність; конструктивна самокритичність, що сприяє самовдосконаленню; творчість, креативність, активність, небайдужість до того, що відбувається в класі, задоволеність своєю роботою. Водночас, на думку С. М. Абдо, слід виробляти вміння створювати на занятті таку атмосферу, яка сприяє залученню кожного учня до навчальної діяльності; налагоджувати дружні стосунки з класом; ретельно планувати та організовувати навчальну діяльність, диференціювати форми й методи навчання з урахуванням індивідуальних особливостей учнів та класів; викладати матеріал у різних соціальних контекстах, пропонувати учням аналізувати реальні життєві ситуації; правильно використовувати потенціал навчальних посібників; об'єктивно оцінювати успіхи і досягнення учнів [17].

Як зауважує О. Чіркїна, професійно компетентні вчителі – це особистісно й професійно зрілі люди, зі сформованою готовністю застосувати знання на практиці та поповнювати їх у разі необхідності. На її думку, особливості компетентності вчителя історії зумовлюються специфікою навчального історичного матеріалу. Організація роботи з його засвоєння учнями вимагає від вчителя умінь встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між історичними фактами, подіями, явищами та навичок роботи з історичними картами, документами тощо. О. Чіркїна оперує терміном «*психолого-педагогічна компетентність*» учителя історії і визначає її як сукупність умінь враховувати індивідуальні особливості, здібності кожного учня, аналізувати психологічні основи процесів спілкування всередині групи та з іншими суб'єктами, зокрема вчителем, обирати оптимальні методи навчання. Компетентність вона розглядає як результат професійно-особистісного становлення та самовдосконалення [16, с. 5, 8].

Національна рада з професійних стандартів викладання (National Board for Professional Teaching Standards) (NBPTS) проголосила основні вимоги до вчителів, згідно яких учителі повинні досконало володіти знаннями з предмету, який викладають; ефективно оцінювати навчальні досягнення учнів; прагнути професійного розвитку тощо [21].

Відштовхуючись від цих положень, Дж. Баумерт і М. Кунтер запропонували авторську модель професійної компетентності вчителів (Ein psychologisch gehaltvolles Modell der professionellen Kompetenz von Lehrkräften übersetzen). Виокремивши її психологічний аспект, структуру професійної компетентності вони описали як сукупність таких взаємопов'язаних і взаємодіючих компонентів: специфічний досвід використання теоретичних і практичних знань (знання і навички); професійні цінності, переконання, суб'єктивні (особисті) погляди, цілі; мотиваційні орієнтації; метакогнітивні вміння й навички професійного саморегулювання [18, с. 481].

Згідно з концепцією професійної компетентності («The Concept of Professional Competence»), яку розробили М. Кунтер, У. Клузман, М. Планк, Д. Ріхтер, Т. Вок і А. Хахфельд, професійна компетентність учителя є більшою, ніж знання («more than knowledge»), передбачає не просто когнітивні здібності осіб, котрі хочуть працювати в педагогічній професії («The Bright Person Hypothesis»), а спеціальні професійні знання («The Knowledgeable Teacher Hypothesis»). Для досягнення успіху необхідні переконання (Teachers' beliefs), відповідальне ставлення до роботи (An intrinsic

disposition toward their work), мотивація та професійна саморегуляція (Motivational orientations and self-regulation skills). Науковці вказують на важливість якісної педагогічної освіти для розвитку професійної компетентності, водночас акцентують: якщо глибока база знань – суттєвий чинник професійного успіху вчителя, то найкращий спосіб його забезпечення – формування переконань, що знання, які підлягають засвоєнню, є необхідними для проведення ефективної професійної діяльності [20, с. 806–807].

А. К. Кульшреста і К. Пандей вважають, що професійна компетентність викладача означає використання професійних знань і навичок на робочому місці, що базуються на професійних цінностях. Науковці виокремлюють теоретичний (когнітивна структура, сукупність знань) та практичний (вміння, навички, поведінка, ставлення, на основі яких особа свідомо і цілеспрямовано ухвалює рішення в професійній діяльності) аспекти професійної компетентності. У найбільш загальному вигляді описують її як сукупність знань із навчального предмета, навчальних програм, педагогіки, методики навчання, досвід викладання і сертифікацію фахівця; вказують на навчальний, організаційний та оцінювальний складники. Як і більшість дослідників цього питання, вони вважають, що компетентність є обов'язковою умовою успішної професійної діяльності, акцентують, що професійна компетентність учителя та результативність навчання учнів – взаємопов'язані. Високий рівень компетентності вчителя зумовлює високі результати учнів, і навпаки [19, с. 30–32].

Професійно-педагогічна компетентність, за визначенням А. Андрієнко, – це інтегральна характеристика професійних та особистісних якостей учителя суспільствознавчих предметів, що відображає не лише рівень знань, умінь, досвіду, достатніх для досягнення цілей професійної діяльності, але й соціально-моральну позицію особистості, що дозволяє людині реалізовувати свій потенціал, здійснювати складні види діяльності, оперативно адаптуватися до постійно змінюваних умов суспільного життя та професійної діяльності. Дослідниця не зводить таку компетентність ні до окремих якостей особистості або їх сукупності, ні до певних знань, умінь, навичок. На її переконання, така компетентність не тільки відображає потенціал особистості і здатність його реалізувати, але й породжує нові якості життя і діяльності, які дозволяють людині бути успішною; є засобом вирішення педагогічних завдань та критерієм становлення педагога-професіонала. Підсумовуючи, професійно-педагогічну компетентність вона визначила як узагальнене особистісне утворення, що містить у собі високий рівень теоретико-методологічної, психолого-педагогічної, методичної, практичної підготовки [1].

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження ми дійшли певних висновків.

Чинне законодавство не містить визначення професійної компетентності, що й породжує наукові дискусії у цій сфері. Для з'ясування сутності й структури компетентності вчителя вироблено різні підходи, що знайшли своє закріплення в нормативних документах і науковій літературі.

Щодо сутності компетентності вчителя. Перша позиція: компетентність вчителя – сукупність комунікативної, лідерської, дослідницько-аналітичної компетентностей (Педагогічна Конституція Європи); професійна компетентність учителя – система відносно вузьких видів компетентності (спеціально-педагогічної, методичної, соціально-психологічної тощо) (Г. Кашкар'юв); складник професійної здатності вчителя – предметно-методична компетентність (А. Старева). Перший узагальнений підхід:

професійна компетентність учителя – сукупність певних компетентностей. Друга позиція і відповідний підхід: *професійна компетентність – складник компетентності вчителя* (Е. Вяземський, А. Іоффе та ін.). Третя позиція: професійна компетентність та компетентність учителя – різні, але пов'язані компетентності («Supporting teacher competence development for better learning outcomes»); професійна компетентність та педагогічна компетентність – дві окремі здатності вчителя як умови досягнення ним успіху в професійній діяльності (М. Хай Рахман). Третій узагальнений підхід: *професійна компетентність учителя – одна з двох його основних компетентностей.*

На наш погляд, ці підходи не сприяють формуванню уявлення про компетентність учителя як про цілісне інтегроване утворення, ускладнюють розуміння її сутності та структури. Компетентності, які, згідно з цими підходами, виокремлюються поряд із професійною компетентністю педагога, мають розглядатися як органічні складники останньої, що й забезпечить її розуміння як комплексної особистісної характеристики професійного вчителя.

Щодо структури компетентності вчителя. Виходячи з того, що компетентність потрібна вчителю настільки, наскільки допомагає йому професійно виконувати функціональні обов'язки у сфері педагогічної діяльності, її структуру розкривають переважно з позицій функціонального підходу. Професійну компетентність учителя описують як сукупність певних складників: знань із психології і педагогіки, вмінь, навичок, емоцій, внутрішньої мотивації, ставлень, моральних та етичних цінностей, досвіду (С. Іванова, Т. Нагорна); гностичних, конструктивних, організаційних, комунікативних, аналітичних, творчих, прогностичних, проєктивних, інформаційних, педагогічних умінь (Г. Кашкар'юв); комунікативних умінь і навичок міжособистісної взаємодії, вмінь усвідомлювати і виправляти помилки у професійній діяльності, володіти передовими методиками, мотивів до самовдосконалення, професійної придатності до педагогічної діяльності (М. Барбер, М. Мурshed); вмінь враховувати індивідуальні особливості, здібності кожного учня (С. М. Абдо, О. Чіркiна); спеціальних професійних знань, умінь, навичок, переконань, ставлень до роботи, мотивації та професійної саморегуляції (Дж. Баумерт, М. Кунтер, У. Клуcман та ін.); теоретичного і практичного аспектів та професійних цінностей викладача; навчального, організаційного, оцінювального складників (А. К. Кульшреста, К. Пандей).

Реалізуючи викладені підходи, у вітчизняних і зарубіжних нормативних актах та наукових працях компетентність учителя позначають різними термінами: компетентність учителя/педагога, професійна компетентність, професійно-педагогічна компетентність, психолого-педагогічна компетентність, професійно-методична компетентність, предметно-методична компетентність, компетентності у сфері професійної діяльності. При цьому деякі дослідники цієї проблематики паралельно використовують різні терміни, що не сприяє однозначному тлумаченню відповідного явища.

На наш погляд, найбільш повно сутність цього складного поняття та відповідного цілісного явища відображає термін «професійно-педагогічна компетентність». Саме він дозволяє описати компетентність учителя як цілісне особистісне утворення, що належить конкретному педагогу-професіоналу та комплексно характеризує його. Відштовхуючись від визначення А. Андрієнко, *професійно-педагогічну компетентність розуміємо як інтегрований результат педагогічної освіти та професійної підготовки, здатність конкретного вчителя до здійснення педагогічної діяльності, безпосередньо до організації навчання історії та правознавства, що ґрунтується на високому рівні теоретико-методологічної, психолого-педагогічної, методичної, практичної підготовки*

й охоплює відповідні знання, вміння, навички, способи діяльності, моделі професійної поведінки, особистісні ціннісні ставлення, переконання, мотивацію та орієнтації, прагнення і конкретні дії щодо самовдосконалення. Професійно-педагогічна компетентність є засобом досягнення педагогічних цілей і вирішення педагогічних завдань, а також критерієм становлення педагога-професіонала.

Незважаючи на певні відмінності в розумінні сутності та баченні структури компетентності вчителя, практично всі дослідники цієї проблематики суголосні в тому, що чинниками розвитку високого рівня компетентності вчителя є якісна педагогічна освіта, професійна підготовка та професійне самовдосконалення упродовж життя. Необхідність постійного удосконалення вчителя вони пояснюють тим, що високий рівень його компетентності – умова ефективності й результативності навчання учнів.

Перспективною для дослідження є конкретизація обсягу та змісту психолого-педагогічних, методичних і предметних знань, умінь, навичок, цінностей учителя історії та правознавства як складників його компетентності, а також експериментальне підтвердження відповідних теоретичних положень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андриенко А. В. Професійно-педагогічна компетентність учителя історії та правознавства : мої виступи (11.11.2013) [Електронний ресурс] / А. В. Андриенко. – Режим доступу : <http://andrienko.rusedu.net/post/6523/89983>
2. Барбер М. Як досягти стабільно високого рівня якості освіти в школах. Уроки аналізу кращих систем школьного освіти (пер. з англ.) / М. Барбер, М. Муршед // *Вопросы образования*. – 2008. – № 3. – С. 7–60.
3. Бочаров В. М. Компетентнісний підхід в системі вищого професійного освіти / В. М. Бочаров // *Вестник Ставропольского государственного университета*. – 2005. – № 40. – С. 76–82.
4. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392 // *Офіційний вісник України*. – 2012. – № 11.
5. Іванова С. В. Функціональний підхід до визначення професійної компетентності вчителя біології та організації її вдосконалення в закладах післядипломної педагогічної освіти / С. В. Іванова // *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки*. – 2008. – Вип. 42. – С. 106–110.
6. Кашкар'юв Г. Компетентнісний підхід у системі професійної підготовки майбутніх учителів правознавства [Електронний ресурс] / Г. Кашкар'юв // *Освіта*. – 2008. – № 4. – С. 42. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/332/84>.
7. Кашкар'юв Г. Концептуальні засади формування в майбутніх учителів педагогічної компетентності щодо розвитку критичного мислення в учнів / Г. Кашкар'юв // *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. – 2008. – №4. – С. 75–80.
8. Нагорна Т. В. Формування професійних компетенцій майбутніх учителів правничих курсів при опануванні навчальної дисципліни «Методика викладання правознавства» у ВНЗ України / Т. В. Нагорна // *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*. – 2012. – Вип.17 (27). – С. 118–121.

9. Педагогічна Конституція Європи (2013) [Електронний ресурс] // Вища освіта України. – 2013. – № 3. – С. 111–116. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou_2013_3_17.

10. Преподавание новейшей истории России в школе : учебное пособие для студ. пед. вузов, молодых специалистов – учителей истории, слушателей системы повышения квалификации / [Е. Е. Вяземский, А. Н. Иоффе, Ю. А. Никифоров и др.]; под ред. В. Д. Нечаева. – М. : Москов. госуд. гуманитар. университет им. М. А. Шолохова, 2012. – 216 с.

11. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. (за станом на 18.02.2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

12. Про загальну середню освіту : Закон України від 13.05.1999 р. (за станом на 07.02.2017 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/651-14>.

13. Про освіту : Закон України (проект) від 30.03.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58639.

14. Про професійну освіту : Закон України (проект) від 22.09.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60075.

15. Старева А. М. Організаційно-педагогічні умови впливу предметно-методичної компетентності вчителя суспільствознавчих дисциплін на формування суспільствознавчих компетенцій учнів / А. М. Старева // Педагогіка вищої та середньої школи. – 2013. – Вип. 37. – С. 160–164.

16. Чиркина Е. А. Психолого-педагогическая компетентность учителя истории : учебно-методическое пособие / Е. А. Чиркина. – Ижевск : изд-во «Удмуртский университет», 2015. – 52 с.

17. Abdo Saleh M. Professional competence 1 [Electronic resource] / Saleh M. Abdo. – Mode of access : <https://www.teachingenglish.org.uk/article/professional-competence-1>.

18. Baumert J. Stichwort: Professionelle Kompetenz von Lehrkräften / J. Baumert, M. Kunter // Zeitschrift für Erziehungswissenschaft. – 2006. – Вип. 4. – С. 469–520.

19. Kulshrestha A. K. Teachers training and professional competencies / A. K. Kulshrestha, P. Kshama // Voice of Research. – 2013. – Вип. 1 (4). – Р. 29–33.

20. Kunter M. Professional Competence of Teachers: Effects on Instructional Quality and Student Development / M. Kunter, U. Klusmann, M. Planck, D. Richter, Th. Voss, A. Hachfeld // Journal of Educational Psychology. – 2013. – Вип. 1 (105). – Р. 805–820.

21. National Board for Professional Teaching Standards : Five Core Propositions. First published in 1989 and updated in 2016 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.nbpts.org/five-core-propositions>

22. Rahman Mardiah Hi. Professional Competence, Pedagogical Competence and the Performance of Junior High School of Science / Mardiah Hi. Rahman // Teachers Journal of Education and Practice. – 2014. – № 9. – Р. 73–80.

23. Supporting teacher competence development for better learning outcomes. European Commission – Education and Training, 2013 [Electronic resource]. – Mode of access : http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/policy/school/doc/teachercomp_en.pdf.